

Expo over Gentse landbouwgronden voedt debat over toekomst

21 maart 2024

Steven Vanden Bussche

MENU

apache /

STEUN ONS

Onderzoeker Esther Beeckaert en Hans Vandermaelen bij een uithangbord voor de expo 'Gentse Gronden' in het Gentse STAM. (© Simon Clément)

In het Gentse stadsmuseum STAM ontsluit een nieuwe tentoonstelling de 800 jaar oude geschiedenis van de landbouwgronden van de stad en het OCMW. Dit publieke patrimonium staat sinds de jaren 60 onafgebroken onder druk. En die druk neemt de laatste jaren nog toe. Na enkele controversiële verkopen, onder meer aan een vennootschap van havenbaas Fernand Huts, en het tumultueuze boerenprotest van de afgelopen weken, woedt het debat over de toekomst van publieke gronden meer dan ooit.

De voorbije weken kwamen massaal landbouwers op straat. De moeilijke toegang tot grond is een van hun grote bezorgdheden. Prijzen voor landbouwgronden komen al lang niet meer overeen met de landbouwkundige waarde.

Natuurpunt is voor veel boeren kop van jut. Nochtans hebben 'verpaarding' en 'vertuining' en andere vormen van niet-agrarisch gebruik veel meer impact op de beschikbaarheid en prijzen van gronden. Steeds meer kapitaalkrachtige spelers tonen interesse in velden en akkers.

Van alle centrumsteden verkocht Gent de meeste gronden in de periode 2012-2018

In de provincie Oost-Vlaanderen is ruim 10% van alle grond in handen van allerlei publieke instellingen, zoals lokale overheden, OCMW's of kerkfabrieken. Gent is een van de grootste grootgrondbezitters van de provincie en ook een van de steden en gemeenten met het grootste grondbezit in Vlaanderen. De Arteveldestad bezit via het OCMW momenteel zowat 1.800 hectare grond, vooral landbouwgronden.

Van alle centrumsteden verkocht Gent de meeste gronden in de periode 2012-2018. Dat becijferde Apache in 2019 in het kader van een reeks over de uitverkoop van publieke gronden.

Tegelijk verkochten OCMW's op tien jaar tijd bijna een vijfde van hun grond in Oost-Vlaanderen. Dat ontdekte ruimtelijk onderzoeker **Hans Vandermaelen** van het **Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek** (ILVO) vorig jaar in het kader van zijn doctoraatsonderzoek aan de UGent.

Nochtans bleef het grondenbezit van (de voorgangers) van het OCMW eeuwenlang stabiel: van de dertiende eeuw tot in de jaren 60. Dat toont onderzoek van Vandermaelen en historicus **Esther Beeckaert** (STAM) in het kader van de nieuwe expo *Gentse Gronden* in het Gentse stadsmuseum.

Rijkaards en liefdadigheidsinstellingen

Beiden werken al jaren op het thema van publieke gronden. Vandermaelen werkte op het grondbezit van OCMW's en Beeckaert maakte een doctoraat over de geschiedenis van *commons* in de Ardennen.

“Het onderzoek van Hans was het startpunt om terug te gaan in de tijd”, vertelt Beeckaert. “Wat wij deden is een peulschil van wat er nog kan, maar we zijn er wel in geslaagd om een beter idee te krijgen van waar het grondbezit kwam, hoe groot het was, wat er nog van overblijft en hoe de gronden vandaag gebruikt worden. De historische context veranderde en verklaart waarom ze op een bepaald moment begonnen te verkopen.”

Hans Vandermaelen en Esther Beeckaert: 'Liefdadigheidsinstellingen kregen niet alleen gronden in handen dankzij schenkingen en erfenissen, maar ook door een actief investeringsbeleid'

Het intrigerende verhaal van de Gentse stadslandbouwgronden begint dus in de dertiende eeuw. Naast rijke families, krijgen ook liefdadigheidsorganisaties akkers, weilanden en hoeves buiten de stadsmuren in handen. Gronden leverden voedsel voor hospitalen en armenzorg, en de pacht die boeren betaalden was een stabiele inkomstenbron.

Het Bijlokehospitaal verwierf bijvoorbeeld kort na de oprichting in de dertiende eeuw ongeveer 1.600 hectare grond, vooral heide, bossen en meersen. Die werden vooral geschonken door de Graven van Vlaanderen. Het Bijlokehospitaal werd de grootste grondbezitter onder de Gentse liefdadigheidsinstellingen, gevolgd door het Groot Begijnhof Sint-Elisabeth.

“Die instellingen kregen niet alleen gronden in handen dankzij schenkingen en erfenissen, maar ook door een actief investeringsbeleid”, zeggen de curatoren. “Ze wisten heel goed waarom ze die geschonken gronden hielden of nog meer grond aankochten. Dit maakt het contrast met het hedendaagse debat over verkopen nog groter.”

Panoramisch zicht op Gent vanaf de Heernis. (© J.B. Wynantz (1820-1823) / Archief Gent)

Gedwongen verkopen

Rond 1860 blijkt Gent over ruim 5.000 hectare grond te beschikken en meer dan honderd hoeves. "De overheid kwam toen tussen in armen- en ziekenzorg door de Franse hervormingen van 1796", zegt Esther Beeckaert.

"Er werd beslist om de liefdadigheidswerking en de bezittingen van kerkelijke en particuliere hospitalen en zogenoemde armendissen over te hevelen naar publieke armenzorginstellingen in handen van steden en gemeenten."

"Verstedelijking, bevolkingsgroei en industrialisering vergrootten de druk op die instellingen. In de negentiende eeuw stond gemiddeld 18% van de Gentenaars als 'hulpbehoevend' geregistreerd. Voedselhulp bleef de essentie. De bakkerij van de Godshuizen bakte in 1892 bijvoorbeeld meer dan 226.000 kilo broden."

Esther Beeckaert: 'We zien vanaf de jaren 60 een geleidelijke maar structurele afname van het patrimonium'

De 5.000 hectare grondbezit aan het einde van de negentiende eeuw keerde ook terug in het eerste jaarverslag van het **Commissie van Openbare Onderstand**, de voorloper van het OCMW, in de jaren 20 van vorige eeuw. In het begin van de jaren 60 duikt het cijfer van 5.000 hectare opnieuw op. Spoiler: anno 2024 blijft daar nog ongeveer 1.800 hectare van over.

"Dat het patrimonium eeuwenlang behoorlijk stabiel is gebleven, terwijl de samenleving voor de rest radicaal veranderde, is een heel interessante vaststelling", zegt Vandermaelen. "Niets anders bleef stabiel, niet de landbouw, niet de verstedelijking, niet de industriële ontwikkeling en niet de bevolkingssamenstelling. Blijkbaar was generatie na generatie zich bewust van het strategische belang van die gronden."

De uitverkoop van patrimonium blijkt dus een recent gegeven dat een aanvang nam vanaf de jaren 60. "We zien vanaf dan een geleidelijke maar structurele afname van het patrimonium", zegt Beeckaert.

"In de jaren 60 waren er vooral gedwongen grondafstanden in het kader van grote infrastructuurwerken, zoals de havenuitbreiding ter hoogte van Sint-Kruis-Winkel of de aanleg van de E17 rond Nazareth. Die gedwongen grondafstanden bleven doorgaan tot eind jaren zeventig, ongeveer tot in 1976, wanneer de huidige OCMW's opgericht werden."

Landbouwgronden naast nieuwe ontwikkelingen in de haven van Gent in 1974. (© Archief Gent)

Verkopen om te investeren

De oprichting van OCMW's was het gevolg van een veranderende kijk op armen- en ziekenzorg. De focus werd op welzijnsbeleid gelegd en de liefdadigheidslogica werd vervangen door een sociaal recht.

In het eerste artikel van de OCMW-wet staat dat elke persoon recht heeft op maatschappelijke dienstverlening. Daarna volgt dat het OCMW "iedereen in de mogelijkheid moet stellen een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid".

Daardoor werden allerlei beleidsdomeinen uitgewerkt, die ook allemaal nood hadden (en hebben) aan geld, onder meer voor de financiering van de bouw van dienstencentra, woonzorgcentra, ...

Bezat Gent in 1980 nog 4.350 hectare grond dan was dat in 2023 nog 1.800 hectare. De 69 hoeses uit 1980 waren in 2023 geslonken tot 3

"We zaten in de jaren 70 in een context van economische welvaart. De ambities lagen hoog, met als gevolg een enorme uitbreiding van alle domeinen waar de OCMW's mee bezig waren", zegt Vandermaelen.

Het heeft meteen ook gevolgen voor de landbouwgronden die de OCMW's bezaten. In tegenstelling tot de gedwongen verkopen van de twee decennia eerder verkochten ze vanaf de jaren 80 in toenemende mate op eigen initiatief, om nieuwe uitgaven te financieren.

"De verkopen waren structureel, vergelijk het met een decennialange kaasschaaf", zegt Beeckaert. De cijfers liegen er niet om. Bezat Gent in 1980 nog 4.350 hectare grond, was dat in 2023 nog 1.800 hectare. De 69 hoeses uit 1980 waren in 2023 geslonken tot 3.

"Vanaf de jaren 80 zien we dat gronden systematisch verkocht werden om sociale investeringen te financieren, zoals de bouw van het Jan Palfijnziekenhuis om het Bijlokehospitaal te vervangen", zegt Vandermaelen. Ook de ruim 17 miljoen euro opbrengst uit de verkoop in 2016 van 460 hectare gronden die

ooit van het Bijlokehospitaal waren, wilde het Gentse OCMW gebruiken voor de bouw van een nieuw woonzorgcentrum.

"Maar de verkopen door de jaren heen dienden ook om recurrente uitgaven te financieren, zoals voor ICT of het wagenpark en alles waar het OCMW middelen voor nodig had. De enige voorwaarde was (en is) dat de opbrengst geherinvesteerd moest worden, maar niet per se waardevast, wat vastgoed wel is."

Voedsel en prestige

Waren publieke landbouwgronden in de middeleeuwen nog van belang om de stad te voeden, is dat belang in de geglobaliseerde wereld van vandaag quasi-onbestaande. "We vergeten vaak dat voedsel in armen- en ziekenzorg heel belangrijk was. De Godshuizen en later de Commissies van Openbare Onderstand organiseerden voedselbedeling", zegt Beeckaert.

Hans Vandermaelen: 'Vanaf de modernisering van het sociaal beleid verdween de focus op voedselbedeling en verdween ook de link met de landbouwgronden'

"Bovendien zorgden die gronden ook voor brandstof. En ze leverden ook macht en prestige op. Men wist toen zeer goed waarom men gronden wilde houden en versterken", zegt Beeckaert.

"Vanaf de modernisering van het sociaal beleid met de OCMW's verdween de focus op voedselbedeling, omdat het werd beschouwd als symptoombestrijding", zegt Vandermaelen. "Het doel was om structureel sociaal- en welzijnsbeleid te voeren. Het sociale beleid werd heel emancipatorisch: mensen uit de armoede helpen in plaats van de armen helpen."

"Met de voedselbedelingen verdween ook de link met de gronden. Voedsel *tout court* speelde geen rol meer in de hulpverlening van het OCMW. Het idee was dat mensen die aan een eigen inkomen geholpen worden, al dan niet tijdelijk met een leefloon, in de supermarkt hun eigen keuzes kunnen maken."

Discussie op scherp

Sinds de inkanteling van de OCMW's in de lokale besturen in 2019 wordt meer nagedacht over de toekomst van het OCMW-patrimonium. "Het Gentse OCMW is daarin behoorlijk vooruitstrevend", zegt Hans Vandermaelen. "Het denkt na over vragen zoals waardevast investeren om zichzelf op termijn niet te verarmen."

"Maar moeten die investeringen van het OCMW per se betaald worden met de uitverkoop van historisch landbouwpatrimonium? Kan er geen breder debat gevoerd worden over de vraag hoe de OCMW-investeringen gefinancierd kunnen worden op een manier die niet ten koste hoeft te gaan van het landbouwpatrimonium?"

Hans Vandermaelen: 'Publieke grond wordt verkocht, waardoor veel pachters angstig zijn voor de toekomst van die gronden. Voor het eerst in de geschiedenis'

"Veel actoren hechten veel waarde aan die gronden, vanuit tal van beleidsdomeinen en perspectieven. Zijn er echt geen strategieën mogelijk waarbij het een niet ten koste van het ander moet gaan?"

Die gronden zijn en waren niet alleen belangrijk voor de stad en het sociale beleid. "Voor landbouwers die publieke landbouwgrond konden pachten was de grootste troef de zekerheid op lange termijn. Publieke instellingen sterven niet, in tegenstelling tot private eigenaars waar altijd erfeniskwesties opduiken", legt Vandermaelen uit.

"Boeren omschreven pachten bij een publieke instelling als het OCMW als een droom. Ze hadden de facto dezelfde voordelen als waren ze eigenaar van de gronden, maar dan zonder de nadelen. Dat maakte heel veel mogelijk. Ze konden hun bedrijf uitbouwen en in bodems investeren, want zij of de generatie na hen plukte er de vruchten van."

"Vandaag is die zekerheid weg. Publieke grond wordt verkocht, waardoor veel van die pachters angstig zijn voor de toekomst van die gronden. Voor het eerst in de geschiedenis."

In Oost-Vlaanderen pachten vandaag 160 boeren samen meer dan een tiende van gehele areaal van het Gentse OCMW. "Het OCMW kan beleid voeren met de gronden die vrijkomen, bijvoorbeeld wanneer boeren op pensioen gaan en geen opvolger hebben. Maar het kan ook in gesprek gaan met huidige pachters van de gronden en kijken welke samenwerkingen mogelijk zijn", zegt Vandermaelen.

"De mogelijkheden zijn groot: van nieuwe boeren toegang tot grond geven tot het gebruik van pachtvrije gronden als beloning voor bestaande pachters die willen verduurzamen."

De geschiedenis van de laatste zeventig jaar schetsen Hans Vandermaelen en Esther Beeckaert aan de hand van allerlei getuigenissen en portretten. (© Simon Clément)

Voer voor debat

De tentoonstelling blikt niet alleen terug op de geschiedenis, maar wil het debat voeden over de toekomst. "Naast historisch kaart- en ander beeldmateriaal en voorwerpen is de tentoonstelling ook heel multimediaal uitgewerkt", zegt Beeckaert.

"Aan de hand van allerlei getuigenissen en portretten schetsen we de geschiedenis van de laatste zeventig jaar. We sluiten af met een reportage die het toekomstvraagstuk aankaart, vanuit verschillende perspectieven op de toekomst."

Dat die perspectieven schuren, vindt Vandermaelen goed. "We hopen dat we bezoekers aan het denken en twifelen zetten en misschien zelfs hun mening herzien. En we hopen dat mensen beseffen dat die grondposities er nog altijd toe doen. Als mensen dat inzien, dan hebben we met expo bereikt wat we hoopten te bereiken."

De toekomst van de Gentse gronden is in elk geval voer voor politiek debat. In afwachting van een beleidsvisie geldt momenteel een stop op de verkoop. Maar de vraag rijst wat de toekomst brengt. Worden gronden verkocht om investeringen in sociaal beleid te financieren of is er nog een toekomst weggelegd voor duurzame landbouw? Of kunnen de gronden een rol spelen in klimaat- of stedelijk beleid?

Debatteer mee

Gentse Gronden is een tentoonstelling van het Stadsmuseum Gent (STAM) in samenwerking met het Instituut voor Landbouw-, Visserij en Voedingsonderzoek (ILVO). De tentoonstelling loopt tot 29 september en gaat gepaard met een hele reeks activiteiten, gaande van fietstochten naar de gronden over meewerkdagen op boerderijen tot debatavonden, lezingen en congressen.

Donderdag 18 april vindt een eerste van drie *Gentse Gronden Sessies* plaats. De eerste debatavond draait rond de vraag welke rol Gentse gronden kunnen spelen om landbouw nieuw leven te geven en duurzamer te maken. Kunnen ze de erg gescheiden werelden van stad en platteland dichterbij elkaar brengen en (hoe) kunnen ze de open ruimte in en rond Gent versterken?

📌 Interview, Gentse Gronden, publieke gronden, Dossier Apache Lokaal: (uit)verkoop publieke grond, Hans Vandermaelen, Esther Beeckaert, landbouwgronden, ILVO, UGent, Stam, wie bezit vlaanderen?

Reageer

Deel dit artikel gratis

Steven Vanden Bussche studeerde geschiedenis aan de UGent, gaf een tijdlang les in het volwassenenonderwijs en is sinds 2005 in de journalistiek actief. Sinds 2017 onderzoekt en schrijft Steven voltijds voor Apache.

Lees alle artikels van Steven Vanden Bussche →

LEES OOK

Frank Olbrechts / 19-03-2024

Rudi Laermans: 'Een robuuste democratie verdraagt geen expertocratie'

De socioloog analyseert de defecten van de hedendaagse democratie.

Hind Fraihi / 08-03-2024

Journalist Mariana van Zeller: 'Emancipatie kan ook een kreng zijn'

Ook voor vrouwen zijn armoede en ongelijkheid onmiskenbare drijfveren om het illegale circuit op te zoeken.

apache/

OVER APACHE

Over Apache
Abonnementen
Apache
Magazine
Colofon
Jobs en stages

STEUN APACHE

Abonneer je!
Mogelijkheden
Geef cadeau
Groepsabonnement
Word coöperant
Word vriend

CONTACT

Contacteer ons
Anonieme tip
Gastbijdrage
insturen

VOLG ONS

Nieuwsbrief
WhatsApp
X
Mastodon
Facebook
Instagram
LinkedIn
Vimeo
Soundcloud
RSS-feed

